

Вільний університет, Вищий технічний інститут, Педагогічний інститут та гімназію в Молджанах. Більшої допомоги Масарик, зокрема у визнанні

України на Паризькій мирній конференції і не зміг дати, бо його секретний звіт цій конференції не давав йому можливість різко змінити свою думку і оцінку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Масарик про більшовизм/ Передмова до рос. вид-ня.- Прага, 1921.
2. Добірні думки професора Томаша Гаріка Масарика: 36./ Ред.: Галаган, Григорієв та ін.- Прага, 1925.- С. 52.
3. Там же.- С. 52.
4. Бочковський О. Т.Г.Масарик. Національна проблема на українське питання.- Подебради, 1930.- С. 124-125.
5. Слов'яни після війни.- Masaryk – osloboditel: Sbornik.- Praha, 1920.- С. 3.
6. Віднянський С.В. Т.Масарик про Україну і українців// Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки.-К. 1993.- С. 132-147.
7. Масарик Т. Світова революція за війни і у війні 1914-1919 рр.: Спогади.- Вид. Кооператива, 1930.- С.199-200.
8. Світова революція і світова війна.- Svetova revoluce a svetova valka.- Praha, 1920.- С. 191.
9. Československý denník.- Київ.- 1918.-№ 24
10. Київська старина.- 1999 р.- № 1.- С. 67-68.
11. Лозинський М. Галичина в рр.1918-1920.- Нью-Йорк, 1970.- С.72-73.
12. Київська старина.- 1999 р.- № 1.- С.70

РЕЗЮМЕ

ТОМАШ МАСАРИК И УКРАИНА

Хланта В. (Ужгород)

Рассматривается сотрудничество Т.Масарика с украинскими депутатами у Венском парламенте, признание и сотрудничество ЗУНР и Чехословакии. Пребывание Т.Масарика в Киеве в 1917-1918 гг. и помощь УНР в вооружении 60 тыс чехословацкой легии. Помощь Т.Масарика украинским эмигрантам, находящимся на территории новосозданной Чехословакии.

SUMMARY

TOMAS MASARYK AND UKRAINE

Khudanych V. (Uzhorod)

N.Masaryk's cooperation with Democrats from Galicia in the Vienna Parliament is analysed. The economic cooperation of the Western Ukrainian People's Republic and Czechoslovakia is studied.

The Ukrainian People's Republic aid in arming sixty thousand strong Czechoslovakia Legia and T.Masaryk's help to Ukrainians in Czechoslovakian emigration are analysed.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЕВОЛЮЦІЇ ТЕОРЕТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ Т.Г.МАСАРИКА НА ІНСТИТУТИ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

БИСАГА Ю.М. (Ужгород)

Предметом теорії держави і права є основні закономірності виникнення, функціонування і розвитку держави і права. Ця наука вивчає також причини походження держави і права, їх форми і типологію, основні закономірності побудови системи права, їх функціональну взаємодію у суспільному житті [1].

Слід відмітити, що теорія держави і права не розчиняється в теорії галузевих юридичних наук.

Бо кожна галузь юридичної науки досліджує закономірності й особливості власного предмета. Мабуть, ні в кого не викличе заперечення твердження, що стосовно інших галузевих наук теорія держави і права виступає як загально-правова наука в системі юридичних дисциплін. Будучи методологічною наукою в правознавстві, вона виробляє висновки і положення, які є підґрунтям для вирішення спеціальних питань

галузових наук. Вважаємо за необхідне зауважити, що ці правові науки, виробляючи свою теорію, виходять з методологічних положень теорії держави і права.

У системі юридичних наук між теорією держави і права та галузевими правовими науками існує взаємо-обернений зв'язок. Галузеві науки мають конкретне значення для теорії держави і права. Висновки, фактичний матеріал галузових юридичних наук є важливим першопоштовхом для глибоких теоретичних узагальнень, розвитку теорії держави і права.

Цінним для нашої проблеми є з'ясування суті такої дефініції, як держава, адже вона – центральна категорія теорії та історії держави і права. Суб'єктами міжнародного права є держави. «Особа» – суб'єкт у правовому розумінні – це спосіб буття або система буття, здатна до певних правових дій. Держави у міжнародних контактах творять правові одиниці. Як і до приватних осіб, до них застосовні ті ж принципи: правами можна користуватися, а зобов'язання необхідно виконувати.

У спеціальній літературі знаходимо ряд дефініцій держави. Так Гроцій, один із основоположників міжнародного права, кваліфікує державу як «досконале товариство вільних людей, що об'єдналися з метою спільного прогресу і перебувають під охороною закону» [2].

Утворення держави з належним виконанням усіх необхідних для цього умов у досліджуваній період було випадком надзвичайно рідкісним.

Питання утворення або зміни держави у спеціальній літературі різнобічно обгрунтовані, але політики і дипломати вимагали нових теорій, які давали б їм можливість виправдати власні вчинки, особливо коли йшлося про утворення нових держав у результаті міжнародних договорів. Саме з цих причин, у 20-30-х рр. ХХ ст. й існували в міжнародному праві три теорії (на наш погляд, вони стосувалися більше політики ніж права). Перша – це так звана теорія європейської рівноваги, підвалини якої закладалися ще в ХVІІ ст., а в нових умовах концепція була значно модернізована. За нею, взаємовідносини європейських держав мають бути вирівняні так, аби жодна з них не могла керувати іншими і диктувати їм свою волю.

Друга теорія ґрунтується на принципі народності, за яким держави повинні мати своє національне обличчя, бути етнічною спільністю людей, яких еднають спільні мова, мораль, звичаї, психологія, тобто національна культура і менталітет. Ця концепція була започаткована за доби Французької революції. Третя теорія базується на праві самовизначення народів, яке означає право народів вільно, на свій розсуд вирішувати питання вибору політичної системи. Витоки цієї ідеї сягають ще в часи Французької революції. У роки першої світової війни президент США В.Вільсон у ряді звернень прокламував основи самовизначення народів або, як їх інколи ще називають, основи міжнародного плебісциту, чим було доповнено третю теорію.

Варто зазначити, що міжнародне право не займається питанням, як саме утворилася та чи інша держава, яким чином були забезпечені належні умови для цього. Дослідження цього – предмет історії держави і права, бо міжнародне право не регулює тенденції в окремих країнах, воно регулює лише їх взаємовідносини.

У міжнародно-правовій практиці інколи буває спірною і сама дата виникнення нової держави. Це трапляється тому, що до завершальної стадії свого утворення держава проходить тривалий, так званий «нульовий» період, і, як правило він досить непростий і є наслідком певного історичного, державотворчого процесу. Саме з цих обставин для міжнародного співтовариства і для нової держави важливе питання, з якого часу можна констатувати факт утворення нового суб'єкта міжнародного права, коли нове стало власне державою з відповідними правами і обов'язками згідно зі своєю теорією і нормативами міжнародного права.

Від того, наскільки продумано діє нове державне утворення, як організована в ньому політична влада над конкретним населенням, як швидко держава бере у свої руки управління, контроль внутрішнього і зовнішнього життя на цьому просторі, залежить авторитет її у міжнародному співтоваристві, а отже, те, наскільки вона може розраховувати на охорону своїх інтересів згідно з міжнародним правом. Утворення нової держави залежить також від багатьох конкретних питань і майже ніколи не базується тільки на «голому» праві.

Щодо утворення і проголошення держави у дослідників існують різні точки зору. Не є винятком у цьому і проблема утворення та проголошення домонхенської Чехословацької держави. Її дослідниками порізно трактуються не лише час появи першої Чехословацької республіки, але спосіб її утворення.

З цього приводу не раз висловлювався і перший президент ЧСР Т.Г.Масарик. У відомій роботі «Світова революція» він говорить, що «наша державність утворилася з Австро-Угорської системи і цьому сприяла також світова конференція; союзники розбили Австро-Угорщину, Німеччину, і цим самим створили умови, відвоювали наше звільнення» (мається на увазі – Чехословаччини). Далі він твердить «... Ми досягли своєї державності опором і революцією проти Австро-Угорщини» [3].

Що стосується змісту поняття «право на самовизначення», то ця категорія впродовж часу трансформувалася і вдосконалювалася. Свої судження щодо цієї проблеми у різні роки висловили відомі політичні діячі, зокрема: Г.Вільсон, В.Ленін, В.Винниченко, Т.Масарик. Так, стосовно Чехословаччини можна спостерігати її еволюцію: від автономії у складі Австро-Угорщини, до самостійної держави.

Важлива проблема, пов'язана з утворенням нової держави, – це її правонаступність і наслідки,

що впливають з цього. Цими питаннями активно цікавився Т.Г.Масарик.

У зв'язку з розпадом Австро-Угорщини логічно постало питання про її спадкоємців. Міжнародним співтовариством новоутворена Чехословацька визнала як одна із справедливо-реальних державнаступниць. Слід зазначити, що правові наслідки утворення нової держави проявляються в питаннях державного боргу, міжнародних договорів, господарства, політичних інституцій, деліктів і у визначенні громадянства.

Виходячи з цього, держави-наступниці одержали у спадок після розпаду монархії в державно-правовому будівництві – великі труднощі, які необхідно було подолати.

Важлива проблема, яку нам необхідно з'ясувати, це питання утворення першої Чехословацької республіки, – це дата утворення цієї держави і вплив на цей процес внутрішніх та зовнішніх факторів.

Навколо дати виникнення домюнхенської Чехословацької республіки точилися дискусії. Причина полягала в тому, що розпад Австро-Угорщини був досить повільним, а нова державна влада в Чехословацькій створювалася поступово. Керівники Австро-Угорщини намагалися будь-що припинити розклад свого державного організму. Саме цю мету переслідувала пропозиція австро-угорської влади від 16 вересня 1918 р. надати автономію народам, які її складали. Проте вона була відкинута. Народна Рада, Чеський союз і чеські члени парламенту 29 вересня звернулися з письмовим проголошенням, у якому зокрема зазначалося:

«того, чого ми вимагаємо, віденська влада не надає і надати не може», а депутат Станек 2 жовтня 1918 р. сказав на імперській нараді, що «нашою мінімальною програмою є держава Чехословацька, в яку будуть включені також і землі словацькі в їх етнографічних кордонах...». Проте у Відні не переставали сподіватися, що вдасться зберегти імперію. Свідченням цьому може бути і імператорський маніфест, обнародований 18 жовтня 1918 р. Для народів, які населяли Австро-Угорщину, маніфест пропонував ідею федеративної побудови держави.

Відповідь на неї було дано у так званій Вашингтонській декларації, в якій проф. Т.Г.Масарик написав: «Федерація, а тим більше автономія, не означають нічого для габсбурзької династії. Наш народ не може вільно розвиватися в габсбурзькій лже-федерації, яка є нічим іншим, як новою формою утисків народів, що ми терпіли майже три століття» [4].

Для вирішення питань «утворення держави», пов'язаних з інститутом теорії держави і права, важливо з'ясувати з практичних та юридичних засад не лише дату, відколи Чехословацька існує як держава, а й відколи ця держава була в стані війни з Німеччиною й Австро-Угорщиною. У досліджуваній період, за трактуванням теоретиків держави і пра-

ва, юристів-міжнародників, держава, яка вела війну (якщо для цього є міжнародно-правові, моральні підстави, то позитивні результати для неї дає закінчена війна), має право на визнання своїх прав щодо збитків, завданих війною.

Принципово важливо з'ясувати позицію, яку в цих питаннях займав перший президент ЧСР Т.Масарик. Так, у його праці «Світова революція» можна знайти в різних місцях підтвердження думки про те, що ноти, заяви і конвенції союзників стосуються визнання революційної програми, але ні в якому разі – держави. У цій роботі йдеться про те, як регулювати ставлення чехословацького війська до армії держави, на території якої формувалися частини легії, загони Чехословацького війська. Порушується і питання про визнання тимчасових чехословацьких політичних структур союзниками. Для пояснення цього вживаються терміни: «Народна рада, як керівний орган закордонної боротьби», «договір між владою і Народною владою, а пізніше – нашою Тимчасовою владою».

«Я був переконаний, – пише Т.Г.Масарик, – що я сам і Народна закордонна рада, є органом революційним і в зв'язку з цим я сподівався, що офіційні представники союзних держав перебуватимуть до мене в ставленні легітимному... Подальшим досягненням було умовне визнання. Союзники були у стані війни проти Австро-Угорщини (я б скоріше сказав офіційно) і дотримувалися при цьому правил і норм міжнародного права; коли ж Німеччина й Австрія ці правила порушували, легітимізм бліднув і нас спочатку сприймали де-факто, а вже пізніше де-юре... Взагалі визнання має оцінюватися з усіх точок, які є навколо цього питання... існує велика різниця, коли визнається, наприклад, наше право на самостійну державу, або коли тільки ця самостійність і все; існує велика різниця між визнанням нашої Народної ради, а пізніше – нашої Тимчасової влади» [5].

Т.Г.Масарик приймає день 28 жовтня, як дату, від якої веде відлік Чехословацька держава, хоча «про дату 28 жовтня говорять як про переворот, який вдався в Празі і в цілій державі; цілий народ бачив у перевороті початок самостійної держави, яка відлучилася від Австро-Угорщини і Габсбургів». І наприкінці говорить про 28 жовтня як доказ формальний, бо тоді народ на своїй території проголосив себе вголос перед світом самостійним; те, що як ми бачили, деякі юристи – знавці державного права вважають за необхідну умову утворення держави [6].

Вважаємо за доцільне коротко підсумувати аналізоване питання. Так, цілком очевидно, що шлях державотворення в центральноєвропейському регіоні в 20-30х рр. ХХ ст. був складним, багаторівневим, логічним, відносно виправданим. Слід зазначити, що активно впливали на державно-правову розбудову в цій частині Європи обставини історичного, політичного, міжнародного, дипломатичного, військового, етно-національного, психологічного та

індивідуального характеру. Справедливим є твердження, що проблему утворення і функціонування новоутвореної держави значно збагатили дослідження і розробки теоретиків та істориків права, фахівців з теорії і практики міжнародного права [7]. На ос-

нові порівняльного аналізу фактичного матеріалу міжнародно-правового характеру, вивчення спеціальної літератури, архівних джерел, можна твердити про якісну еволюцію теоретичних поглядів Т.Г.Масарика на інститути держави і права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев С.С. Теория права.- М., 1994.- С.5-12; Хропанюк В.Н. Теория государства и права.- М., 1993.- С.7-14.
2. Grotius A. De iure belli ac pacis.- Praha, 1918.- S.14.
3. Masarik T. Svetova revoluce ...- Praha, 1930.- S.100, 447.
4. Archiv Masaryka T.G. V ČR.- Fond.- Podkarpatska Rus 1918-1920.- k. c.1, R.245.
5. Masaryk T.G. Svetova revoluce za valky a ve valce 1914-1918.- Praha, 1930.- S.458.
6. Archiv Masaryka T.G. V ČR.- Fond.- Podkarpatska Rus 1918-1920.- k. c.1, R.245.; Masaryk T.G. Svetova revoluce za valky a ve valce 1914-1918.- Praha, 1930.- S.467.
7. Бисага Ю.М. Створення підвалин державно-правової політики Чехословаччини в 20-х роках ХХ ст.- Ужгород, 1997.- 149 с.

РЕЗЮМЕ

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЭВОЛЮЦИИ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ВЗГЛЯДОВ Т.Г.МАСАРИКА НА ИНСТИТУТЫ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА

Бисага Ю.М. (Ужгород)

Путь образования государств в центрально-европейском регионе 20-30-х гг. был сложным, многоступенчатым, логичным, относительно обоснованным. Необходимо отметить, что на государственно-правовое строительство активно влияли в этой части Европы обстоятельства исторического, политического, международного, национального, психологического и индивидуального характера. Справедливым является утверждение, что проблема образования и функционирования нового государства значительно обогатили исследования и разработки теоретиков и историков права. На основании сравнительного анализа фактического материала международно-правового характера, изучения специальной литературы, архивных источников можно утверждать о качественной эволюции теоретических взглядов основателя первой Чехословацкой республики и института государства и права.

SUMMARY

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE EVOLUTION OF THEORETICAL OPINIONS OF T.G.MASARIK ON THE INSTITUTES OF THE COUNTRY AND LAW

Bisaha J.M. (Uzhhorod)

The way of the legal formation in the Central European Region during the 20-30-s of the XX century was complex, logical, particularly justified. It is necessary to mention that circumstances of historical, political, international, national and individual character actively influenced on constituently legal foundation in this part of Europe. It is correct to say that researches and developments of theoretics and histories of law evidently enriched the problem of foundation and functioning of new state. On the basis of comparative analysis of factual material of international legal character of studying special literature, of archive sources we can suggest about qualitative evolution of theoretical opinions of founder's the first Czechoslovakian Republica on statutes of State and Law.